

LA VIDA RELIGIOSA POPULAR A CATALUNYA A L'ÈPOCA DE CARLES III (1)

Joan Bada

Em proposo en aquesta comunicació exposar una sèrie d'indicadors de la vida religiosa a Catalunya, per poder oferir-ne després unes breus conclusions. Aquests indicadors, que vertebraran per tant la comunicació, són: 1) rogatives; 2) devocions; 3) culte; 4) comportament del poble des de la perspectiva cristiana; 5) literatura religiosa en català.

1. Rogatives

En aquest període podem agrupar les rogatives en tres blocs: a) referents a la família reial; b) referents a la política reial; c) referents a fenòmens naturals. No cal dir que els dos primers blocs són sempre al dictat de les ordres reials o dels seus funcionaris i, per tant, són comunes a tots els bisbats, variant únicament la forma de fer-les d'acord amb els condicionaments urbans o rurals de cadascun d'ells.

a) Referents a la família reial

Tractant-se d'un Congrés motivat pel bicentenari de Carles III deu ser lògic començar per les rogatives que tingueren lloc amb motiu de l'inici del seu regnat (2). El 22 de setembre del 1759 el bisbe circulava, d'acord amb la carta rebuda del capità general, l'ordre de celebracions festives amb motiu d'haver estat proclamat rei el dia 24. El dia 25 tindria lloc el Te Deum a la catedral i l'endemà, organitzat per la Reial Audiència, a Sta. Maria del Mar; les esglésies barcelonines haurien de tocar les campanes el 25 en sentir les de la Catedral el 26 en sentir les salves de l'artilleria. El 18 d'octubre va tenir lloc la visita de Carles a la Catedral

1.- Aquest tema ha estat tractat en part per F. TORT, *el Obispo de Barcelona, Josep Climent i Avinent*, Barcelona (Edit. Balmes), 1978, i per mi mateix a *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim*. Barcelona (Facultat de Teol. de Catalunya) 1986; la primera arriba fins a la dimissió del bisbe Climent (1775) i la segona recull dades a partir de 1790. Aquí renuncio, doncs, al que ja es diu en ambdues, sobretot referent a la vida litúrgica, excepte en alguns casos i presento la recerca feta en el Arxius Diocesans de Barcelona i Vic -un bisbat urbà i un bisbat rural- dels fons referents al període de Carles III. De l'Arxiu diocesà de Barcelona (ADB) els fons consultats són Communium (C) vols. 105-115 i Gratiarum (G) vols. 81-88, i de l'Arxiu Episcopal de Vic (AEV) els lligalls 1228-1236, 1306, 1701-1703, 2033 i les consuetes d'Alpens, Gurb, Vallcàrcara i Vidra, que responen a tipologies rurals diverses de comunitats cristianes d'aquell moment.

2.- ADB-C, 105, fols. 323-339.

per prendre possessió de la canongia reial (3), tot i que fou, com diu el cronista, una ràpida visita, que no li permeté ni tan sols visitar el Santíssim; tres dies després, sense ser-hi present el rei, es féu una nova celebració d'acció de gràcies (4).

A partir d'aquest moment la primera vegada que es tornaren a fer rogatives per ordre del rei no fou pas per un motiu tan alegre. El 24 de setembre del 1760 començaren les rogatives per demanar la salut de la reina Amàlia de Saxònia, que esdevingueren funerals el 31 d'octubre; s'establí el toc a morts per a les cinc de la tarda de l'1 de novembre i el cant d'una absoluta a totes les parròquies, d'altra banda els sacerdots, que volguessin celebrar una missa, a més del memento que era obligatori per a tots, podien percebre 7 sous de caritat. Mesos després l'Ajuntament organitzà també unes solemnes exèquies preparades pel toc de campanes de totes les esglésies -trenta-una- de la ciutat durant tres dies i el cant d'absoltes a les de religiosos -dinou- (5). Altres exèquies decretades foren per la mort de la reina mare, que tingueren lloc el 25 de juliol del 1766 amb el mateix estil que les anteriors (6).

Quasi totes les altres fan referència als embarassos i parts de la princesa d'Astúries. La forma és sempre la mateixa: algun o alguns mesos abans del part s'establí l'oració ritual *pro muliere pregnante*, i un cop nascut l'infant es tenia la celebració festiva d'acció de gràcies amb Te Deum i repic de campanes. He pogut així resseguir els naixements de: Carles Climent (1771-1774), de Carlota Joaquina (1775-1830), de Maria Lluïsa (1777-1782), de Maria Amàlia (1777-1788), de Carles Eusebi (1780-1783), de Maria Lluïsa (1782-1824), dels bessons Carles i Felip (1783-1784), de Ferran (1784-1833) i de Carles Mª Isidre (1788-1855) (7). També es troba una pregària pel rei i acció de gràcies pel seu govern pel dia de final de l'any 1781 (8) i la pregària per la salut de l'infant Carles Eusebi l'any 1783 (9).

Les exèquies per Carles III lògicament tanquen aquest període. Es celebraren el 29 de gener del 1789, preparades pels tocs de campanes de costum durant tres dies (10).

b) Referents a la política reial

Quatre van ser les vegades que fets bèl·lics, de major o menor importància, van motivar les rogatives a tota la península i, per tant, també a Catalunya. La primera fou la guerra contra Anglaterra i Portugal, fruit del primer pacte de família (15 d'agost del 1761) i que acabà amb el Tractat de París del 10 de febrer del 1763; ambdós fets van convertir-se en rogatives, que establien el patró de com serien en temps de guerra: col·lecta litúrgica pel temps de guerra, missa celebrada davant del Santíssim exposat i cant de les lletanies majors, per torn a totes les esglésies de la ciutat -iniciat en aquest cas el 4 de juliol del 1762 i durà fins al 10 de setembre-, cant del Te Deum amb el corresponent repic de campanes en saber-se la signatura de la pau (11). El mateix esquema seguiren les decretades el 21 d'agost del 1782 per la gue-

3.- De l'acte en queda constància en un quadre d'autor anònim, situat avui a la sala capitular.

4.- El cronista, que és molt detallista, ens diu també que el rei no havia volgut dosser, que va haver de ser retirat; que arribà amb una hora de retard; que els punts de llum foren 2582 (1491 ciris i 991 pal·matòries). En una circular dirigida als rectors de parròquies properes al camí reial s'els manava tocar les campanes i fer altres obsequis al rei en el seu viatge cap a Madrid, el 20 d'octubre.

5.- ADB-C, 105, fols. 523, 542 i 106, fol. 49.

6.- ADB-C, 107, fol. 328.

7.- ADB-C, 108, fol. 480; 109, fol. 454; 110, fol. 304; 111, fol. 93 i 278; 112, fol. 138; 113, fols. 279, 338 i 529; 114, fol. 619.

8.- ADB-C, 112, fol. 56.

9.- ADB-C, 113, fol. 220.

10.- ADB-C, 115, fol. 112 ss. el dia abans del funeral les campanes tocaren des d'un quart de cinc de la tarda fins al capvespre i el 29 al matí de dos quarts de nou fins a dos quarts de deu, hora de començar l'ofici a la catedral.

11.- ADB-C, 106, fol. 293 i 450.

rra contra Gibraltar, en el context de la guerra de França i Espanya contra Anglaterra donant suport a la independència de les colònies d'Amèrica, que permeté almenys recuperar Menorca, per la pau de Versalles (12). Una variant presenta la rogativa amb motiu de la guerra contra el Marroc -després del setge de Melilla, ordenat pel soldà marroquí Sidi Muhammed-ben Abdallah, i la posterior campanya d'Alger, del 1775; degut a ser guerra contra infidels i no entre cristians l'oració pel temps de guerra és substituïda per la col·lecta contra els pagans i no es celebra la missa davant del Santíssim (13).

c) Fenòmens naturals

Si exceptuem la recitació de l'oració contra els terratrèmols, ordenada el 22 d'abril del 1761 amb motiu del que afectà la ciutat de forma lleu malgrat fos amb repetició el dia 20 (14); la decretada contra la pesta dels animals que durà del 25 de maig al 7 de juliol del 1783 (15), o contra la plaga de l'oruga l'any 1786 (16), o l'acció de gràcies per agrair que un llamp caigut en el pou del magatzem de la pólvora no hagués ocasionat cap mal (17), totes les altres fan referència a la pluja: per la seva necessitat o pel seu excés, acompanyada de temporals, que feien perillar les collites. Seguir-les i valorar-ne la seva duració o importància penso que aporta dades climatològiques que poden fer un servei més enllà del de pur indicador religiós.

Rogatives per la pluja, importants per duració i solemnitat, ambdues coses van juntes, les trobem els anys 1764 -es diu que afecta a tot el Principat-, 1770 -es remarca que la necessitat ho és tant pels camps com per les fonts i els pous-, 1775, 1778, 1780, 1788 i menors en trobem els anys 1774, 1776, 1779 i 1781 (18). L'anàlisi del primer grup ajuda a entendre els seus mecanismes d'organització i de celebració. Tant a Vic com a Barcelona la iniciativa corresponia a l'Ajuntament de la ciutat, que les demanava al Capítol catedral, aquest en valorava l'oportunitat i aleshores comunicava la decisió tant als regidors com al bisbe, a qui corresponia aleshores donar les disposicions canòniques pertinents. Aquest procés no deixava de portar dificultats: a Barcelona el 1764 va haver-hi un fort enfrontament amb els prohoms del gremi dels hortelans, que eren els qui tenien l'exclusiva de petició a l'Ajuntament (19); a Vic, on l'anunci el feia l'Ajuntament a toc de campanata pel carrer, esclatà un fort i llarg conflicte quan el bisbe Veyan, com acèrrim episcopalista, volgué recuperar les seves atribucions enfront d'ambdós capítols, eclesiàstic i ciutadà (20).

Segons les necessitats eren les rogatives, que en el seu grau més senzill consistien únicament en la recitació de la col·lecta ritual per demanar pluja; quan no n'hi havia prou s'afegien les lletanies majors i si encara no plovia, a Barcelona s'anava a buscar en processó el cos de santa Madrona a la seva capella de Montjuïc i es portava a la catedral, on acudien en dies successius processionalment les parròquies i comunitats religioses. Si la pluja no arribava el Capítol i l'Ajuntament decidien visitar les Cambres Angelicals (Valldonzella, St. Agustí, Sta. Maria del Pi, Ntra. Sra. del Carme, Ntra. Sra. de la Mercè, Jonqueres i Sta. Maria del

12.- ADB-C, 113, fol. 16 i 338-341.

13.- ADB-C, 109, fol. 494 i 112, fol. 4.

14.- ADB-C, 106, fol. 50, el terratrèmol fou benigne.

15.- ADB-C, 113, fol. 217.

16.- ADB-C, 114, fol. 174 i 193, la rogativa va durar un mes a partir del 29 de març.

17.- ADB-C, 114, fol. 459, 18 de setembre de 1787.

18.- cfr. ADB-C, 106, fol. 785; 108, fol. 303; 109, fol. 349 i 442; 110, fol. 75; 111, fols. 1-2, 143-289 i 295; 112, fol. 46; 113, fol. 547; 114, fol. 608 i 704.

19.- ADB-C, 106, fol. 785, l'Ajuntament després dels dies de pluja no va demanar l'acció de gràcies i el poble es va impacientar perquè aquesta durava excessivament, van increpar els prohoms i aquests incoaren el procés per a celebrar l'acció de gràcies, i la pluja es va acabar.

20.- AEV-1306, tot un lligall sobre la qüestió que arribà fins a la Cort i durà fins a finals de segle.

Mar) (21). Un pas més era visitar encara les cinc esglésies vinculades a les cinc llagues de Jesucrist (Hospital General, St. Francesc, monestir de Jerusalem, Sta. Caterina, Montsió). Les de l'any 1775 tingueren especial solemnitat ja que a les cinc processons de la tarda, de cada un dels llocs a la catedral de la qual al matí havia sortit la processó cap a cada una d'elles, hi anaren 274 donzelles i 74 penitents -"alguns arrastrant cadenes"-, a la segona 1200 i 230 penitents, portadors de 216 atxes, a la tercera 1400 dones amb 200 penitents, molts d'ells amb cadenes, i 100 atxes, portant una imatge de la Verge del Roser "vestida de color de vellut negre" (22), a la quarta 954 dones "totes descalces" i vestides de negre amb 500 atxes. En arribar la pluja es cantava el Te Deum, es deia durant tres dies l'oració d'acció de gràcies i es retornava el cos de santa Madrona a la seva capella.

Les rogatives del 1778 presentaren una variant en escaure's per la festa de la Creu de Maig -dia 3-, dia en el qual la tradició sobretot a les zones rurals era fer la benedicció del terme, tot i que aquesta pràctica solia fer-se per protegir-se contra les tempestes. El cronista episcopal ens la descriu així: "*hisque la bandera de Sta. Eulàlia, ganferons de la Seu, lo St. Christo de la Sang y confrarias y creu sola de la Catedral per la Portal Major; y baixant per les escales seguian les comunitats per son ordre cantant les lletanies majors, passant per los carrers dels Archs, Plaça Nova, Canuda, pujant per les Canaletes a la Muralla vers lo Cuerpo de Guardia del cap dels Tallers; y havent-se construït un tablado en lo fortí, lo pujaren per la part del Portal del Angel y baxaren per la part contrària; quedant-se solament en ell lo Capítol, Clero de la Catedral y Ajuntament, durà la funció una hora y acabada se cantà Te Deum, que se continuarà cantant, com també la processó continua marxant, baixant per la baxada del Seminari, tot lo carer dels Tallers, Ramblas, carrer de Portaferrixa, Boters i Plaça Nova*" (23).

Les rogatives contra les tempestes i per demanar el bon temps estan quasi sempre vinculades al temps de les collites, de tal manera que tant les consuetes com els decrets episcopals acaben d'establir-les permanentment de la Creu de maig -dia tres- a la Creu de setembre -dia catorze-, si bé aquestes moltes vegades s'allargaven fins a mitjans d'octubre. A part, doncs, d'aquestes ens trobem decretades també els anys 1762 (desembre), 1763 (novembre), 1766 (novembre i desembre), 1783 (novembre), 1784 (abril), 1785 (gener fins abril), 1787 (gener i febrer) (24). Normalment també consistien en la col·lecta ritual per demanar el bon temps i s'afegien les lletanies; de vegades es feia la benedicció del terme (25).

21.- A cada una d'elles es celebrava una missa diferent: de l'anunciació, del naixement, de l'epifania, de pasqua, de defensió (sic.), de l'Esperit sant, i de l'assumpció.

22.- ADB-C, 109, fol. 443 ss. simultàniament es feu missió general a l'oratori de sant Felip Neri i es suspengueren les comèdies públiques.

23.- ADB-C, 111, fol. 1-2.

24.- ADB-C, 106, fol. 386; 107, fol. 383; 113, fol. 325 i 566-578; 114, fol. 608. Les de 1766, 1784, 1785 i 1787 revestiren especial solemnitat degut també a la seva importància.

25.- A *Història dels Països Catalans*, vol. III, pàg. 53 sèssmenten pestes pels anys 1761 i 1777 i fams pels anys 1763-64 i 1788089, cap d'aquests fets deixarà rastre en les rogatives, el que no deixa de ser estrany.

2. Devocions

Sota aquest epígraf incloc com a subindicadors de la religiositat popular: a) les confraries, b) el culte als sants, c) altres centres d'interès religiós.

a) Confraries i germandats

Aquestes agrupacions estables de fidels per promoure el culte a misteris trinitaris, cristològics, marians o de sants i que cal distingir sempre que les administracions que tenien cura dels altars a totes les parròquies, urbanes i rurals, estaven ja en aquesta estapa pràcticament fundades en la seva majoria. Mentre la de la Minerva és present arreu, trobem durant el regnat carolí l'erecció d'algunes dedicades al Roser -Bleda (1768), Cubelles (1776), Foix (1771), Marmellà (1784), Cabrils (1788)- que avaven cobrint tota la diòcesi de Barcelona de manera que a finals de segle només a 31 parròquies no consta documentalment la seva existència (1); d'altres als Dolors de Maria -St. Celoni (1768) i Cardedeu (1777)- (2), i un conjunt a les Ànimes del Purgatori -St. Vicenç dels Horts (1761), St. Boi (1762), Capellades (1762), St. Celoni (1766), St. Andreu de Palomar (1778), Terrassa (1767)- (3).

La vida de les confraries no sempre era pacífica i s'arribava fins i tot a enfrontaments oberts i a l'escissió (4). Font de conflictes era la presència de diverses confraries a una mateixa església i en els seus actes de culte, sobretot a les processons. La documentació episcopal barcelonina ens ofereix una concòrdia signada entre totes les confraries i administracions de Sta. Maria de Badalona, l'any 1782, l'anàlisi de la qual pot servir-nos per entendre'n d'altres. El conflicte s'havia provocat per la precedència tant a l'hora de fer la capta dominical com en les processons; la qualitat de les persones assistents a la reunió ens indica ben clarament la projecció i importància que tenien aquestes qüestions: hi eren presents el batlle amb tots els regidors, els diputats, el síndic personer de la parròquia, els obrers i els administradors de les nou advocacions (Roser, Dolors, St. Pere, St. Sebastià, Sts. Antoni abat i Isidre, St. Joan, Ntra. Sra. de Gràcia, St. Anastasi, St. Antoni de Pàdua) i el mètode fou cridar a testificar quatre persones majors de 70 anys per arribar a la següent resolució presa no per via judicial sinó del costum: la preferència en el dia de la pròpia festa pertany a l'administració que la celebra i que va en primer lloc després dels obrers "*a qui de dret toca y se deu tota preferència*", després la Minerva, els Dolors, St. Joan, bací de les Ànimes, Roser, St. Pere, St. Sebastià, Sts. Antoni abat i Isidre, Ntra. Sra. de Gràcia, St. Anastasi i St. Antoni de Pàdua; en les processons el lloc preminent, és a dir, portant les atxes voltant el tabernacle l'ocupen els administradors de la capella que fa la resta i després els del Roser i els Dolors, seguint els altres (5).

A part d'això, la documentació reflecteix encara altres problemes, que motiven modificacions de les ordinacions. Un de comú era la prohibició de treballar el dia de la festa del patró, el que en un calendari ja prou ple de jornades festives no laborables, era carregós: el 15 de març del 1776 el bisbe Valladares els comunicava que d'acord amb el decret de la Reial Audiència, del 1774, les festes patronals podien ser traslladades al diumenge o altre dia festiu

1.- ABC-G, fol. 364; 254; 86, fol. 308; 87, fol. 218; 88, fol. 150

2.- ABC-G 83, fol. 317; 84, fol. 338.

3.- ABC-G 82, fol. 46, 113, 140; 83, fol. 133 i 275; 86, fol. 61. El quadre resultant de cofradies a J. Bada, o.c., pàg. 272, ss.

4.- ADB-G 81, fol. 501 i 522 ss., l'escissió de la cofradia de Ntra. Sra. de la Font de al Salut a l'església de l'Esperit Sant (c. Nou) d'on en surt una altra sota la mateixa advocació a l'església dels agustinians (Riera de St. Joan).

5.- ADB-G 86, fol. 382 ss. la concòrdia establia també que la missa major dels dies de festa seria a les 10n del matí per facilitar-ne l'assistència al que vivien lluny. Semblants disposicions es troben a AEV-1233 fol. 180 sta. Maria de Copons, 1771

(6). Altres problemes propis d'aquell moment foren: el canvi de nom de la confraria de Ntra. Sra. de l'Espelma, que passà a denominar-se de la Palma, ja que l'altre nom era una corruptela (7); la de la Bona mort de Sta. Caterina, que establí un horari més còmode per la missa de comunió (8); la del St. Àngel custodi que cedia a l'Ajuntament l'administració de la capella del Portal de l'Àngel (9); la de St. Antoni de Pàdua, que deixava el convent de Jesús per a instal·lar-se en els trinitaris calçats (10); la del St. Crist de Natzaret (Valldonzella), que tornaria a fer la processó a cinc esglésies de la ciutat (Montsió, St. Gaietà, el Pi, St. Josep, Bonsucès), que era obligatòria després de la commutació decretada pel bisbe l'any 1768 de la processó estatutària a Ntra. Sra. del Coll (11). Més comuna era la preocupació per atreure nous confreres variant el sistema d'insaculació i obrint a tots els estaments els càrrecs directius, així ho feren la Minerva de Mataró (1756), la de Sta. Lutgardis de Valldonzella (1758) i la de la Sang del Pi (1758) (12).

Aquesta mateixa preocupació per atreure confraries, obertament confessada en el proemi de moltes de les ordinacions, determinà l'augment de les Germandats, vinculades a les confraries, posades sota la mateixa advocació i normalment amb els mateixos càrrecs directius. Es funden en aquest període: St. Raimon de Penyafort a la Mercè (1754), St. Roc als trinitaris calçats (1756), St. Albert als carmelites calçats (1759), Ntra. Sra. de la Font de la Salut a l'església de l'Esperit Sant (1760), St. Crist de la Santa Espina al Pi (1761), Ntra. Sra. del Remei als trinitaris calçats (1763), St. Bonifaci als franciscans de St. Francesc (1763), la Divina Pastora als caputxins (1763), Ntra. Sra. de la Pietat a St. Miquel del Port (1765) i una dedicada exclusivament a la clerecia de la parròquia de St. Cugat del Rec (1772) (13).

Normalment s'obliga a una quota d'entrada bastant diversa (8 s., 1 s. 6d., 1 11. 10s., 15s. 5d., 3 ptes. de plata, 15s.) i a una altra de permanència que gira entre 2 i 4 sous, abonada per mesos. Els subsidis de malaltia solen ser entre 6 i 8 sous, un cop superats els sis mesos de la inscripció, i en alguns casos s'estableixen subsidis també per fractures i operacions quirúrgiques, excloent-se la bogeria i el que denominariem medicina preventiva ("*purgar-se, sangrar-se*") com també el temps de servei al rei i l'absència del Principat; l'assistència mèdica, almenys una visita al dia, hi és compresa i també s'estableixen subsidis per defunció.

El límit d'edat per l'ingrés oscil·la entre els 40 anys (Nra. Sra. del Remei) i els 50 (St. Raimon de Penyafort), i s'arriba fins i tot a demanar prova documental (St. Raimon de Penyafort). Els òrgans de governs solen ser: Consell General, que s'aplega una vegada a l'any essent exigít un quòrum del 20% de membres, amb capacitat per a decidir sobre quotes i subsidis, donar possessió dels càrrecs i actuar amb notari (14); Junta Magna, formada pels oficials actuals i els elegits per a l'any següent; Junta mensual, formada pels 4 oficials, els infermers i zeladors, que decideix sobre les admissions. Dues d'elles són exclusives: la de St. Roc pels habitants del carrer d'en Roca i la de St. Cugat per la pròpia clerecia (15). Grups socials

6.- ADB-C 110, fol. 44.

7.- ADB-C 81, fol. 288, any 1757.

8.- ADB-C 82, fol. 65, any 1761, pel desembre a les 8, febrer-març i octubre-novembre a dos quarts de vuit, abril a setembre a les 7.

9.- ADB-G 83, fol. 271, l'acord de l'Ajuntament, que fou qui prengué la iniciativa és del 16 d'octubre.

10.- ADB-C 86, fol. 120, any 1779.

11.- ADB-G 86, fol. any 1780.

12.- ADB-G 81, fol. 93, 325 i 369.

13.- ADB-G 81, fol. 41, 152, 437, 501; 82, fol. 24, 202, 227, 251, 361; 83, fol. 253 les diverses ordinacions.

14.- Les dades de les peticions d'aprovació ens donen les xifres següents com assistents a cada Consell: (Ntra. Sra. de la Pietat), 46 (St. Raimon), 35 (Divina Pastora), 30 (St. Àngel i tercer oedre carmelità), 21 (St. Roc).

15.- Aquesta presenta molt altes quotes d'ingrés -35 lls.- i de subsidis -4 lls. 12 s.- diaris, compreses les dues visites diàries del metge màxim autoritzat.

exclosos d'algunes d'aquestes germandats -no s'addueix la raó, tot i que en alguns casos és evident- són: lacais (3), treballadors d'indianes "*per lo motiu de ser malaltissos*" (2), mestres de cases (2), mariners (2), cotxers (2), traginers, moliners, hortelans, fusters, carnisers, taver-ners, carreters, camàlics, legistes, capellans, frares, molers i la de St. Bonifaci diu genèrica-ment "*els oficis vils*".

b) El culte als sants

Confraries i germandats són ja un exponent dels "*sants preferits*". Aquí voldria posar en relleu la forta presència de relíquies que arriben a Barcelona, generalment per via marítima i de les quals els seus portadors, majorment religiosos, demanen el reconeixement de l'autèntica per part de l'autoritat eclesiàstica barcelonina i així poder-les donar a altres llocs per a difondre devocions. El primer bloc de relíquies l'ofereixen els màrtirs de les catacombes, en aquells moments en procés de descoberta, i que arriben a ser 334 les presentades; quasi sempre hi figura el nom de la catacamba de procedència i s'especifica la part del cos al qual pertany i la seva mida. Un altre grup de relíquies pertanyen a sants més moderns; entre 1755-1791 n'arriben dels sants: Llorenç de Brindisi (5), Lluís Gonzaga i Felip Neri (4), Joana Fremiot de Chantal, Vicenç de Paül i Antoni de Pàdua (3), Andreu Avel·lí, Ignasi de Loiola, Francesc de Paula, Pasqual Baylò, Gaictà, Camil de Lel·lis (2), Francesc de Sales, Tomàs d'Aquino, Josep de Calassanç; Salvador d'Horta, Joan de Déu, Vicenç Ferrer, Josep de Cupertino i Teresa (1). Un tercer grup el formen les relíquies curioses, màxim recordant que ens trobem en plena il·lustració i que ja Feijóo i altres han fet una forta crítica a algunes d'elles; són les següents: del pal·li de Sant Josep (6), de St. Joan Bta. (5) (16), de St. Jaume i St. Pere (3), del vel de la Mare de Déu (2), de Sta. Anna (2), del bressol del nen Jesús, de la columna de la flagel·lació, de St. Joaquim i de St. Pau. Finalment, 68 fragments del lignum crucis arribaren a Barcelona (17). No és d'estranyar que en els decrets de visita pastoral s'hi trobin freqüents referències a les relíquies i malgrat el que acabem de dir a la seva veracitat (18). D'altra banda, el desig de tenir relíquies d'algun sant, en aquest cas de St. Pere Nolasc, motivà sis dies de rogatives quan en enderrocar-se l'església vella de la Mercè es confiava trobar les despulles del sant (19); o bé es compartien les que es tenien com feren els mercedaris en enviar als seus germans de Buenos Aires el cingol de Sta. Maria de Cervelló (20).

Un altre element a considerar són els vots de pobles. Val a dir que en aquesta etapa no se'n troben de nous, cosa molt explicable si tenim present que automàticament el dia del vot esdevenia de precepte amb totes les seves conseqüències, entre elles la prohibició de treballar, i el calendari festiu ja estava prou carregat en aquells moments. Alguns pobles n'havien acumulat diversos al llarg de la història (21) i no sempre els complien com ho demostra l'exigència d'alguns visitadors (22).

16.- Tres són genèriques, dues es presenten com part del crani.

17.- Cfr. ADB-G 81-88 passim; en el convent dels caputxins de sta. Madrona hi havia 130 relíquies, 87 de les quals eren de màrtirs. ADB-G 87, fol. 130 l'elenc complet dels noms.

18.- AEV-1234, fol. à st. Salvador de MONTOLIU (1775) el visitador urgeix que una relíquia que esfa passar ser dels sts. Abdó i Senen, d'especial devoció entre els pagesos, sigui nenerada com de st. Víctor, que és el nom que consta.

19.- ADB-C 107, fol. 556, les rogatives tingueren lloc del 12 al 17 d'octubre del 1767, però les despulles no aparegueren.

20.- ADB-G 88, fol. 195, la cerimònia es feu el 18 d'abril 1767, de la narració sabem que estava tancada en una doble urna o arca, l'exterior tancada amb tres claus i l'interior amb quatre, que guardaven respectivament l'Ajuntament, el Capítol catedral, el prior dels cercedaris i el marquès d'Aitona.

21.- AEV-1229, fol. 77 st. Martí de Tous en tenia tres: st. Isidre, st. Sebastià i st. Roc.

22.- AEV-1229, visita pastoral de l'any 1757 a l'oficiliat de Vic.

La voluntat d'afegir nous noms al santoral català es manifestà amb els processos diocesans de beatificació del prevere Joan Oriol (23), de la religiosa Àngela Margarida Serafina, fundadora de les caputxines a la Península (24) i la conclusió, amb la beatificació, del vigatà Miquel dels Sants (1779).

c) Alguns altres centres d'interès pietós

Unes ralles més amunt parlava de la important presència de relíquies de la Vera-Creu, amb la qual es feia la benedicció del terme i que totes les parròquies procuraven, doncs, tenir. És nota en aquell moment a tot Catalunya el manteniment de la devoció al Sant Crist i a la Passió, que ja venia del segle anterior com en són expressió la devoció als sants Crists de Piera i Balaguer, el de la Majestat de Caldes de Montbui; d'acord amb la butlla de Benet XVI s'urgia ara a posar a la trona un crucifix per a estimular la devoció dels fidels i en record de l'hora de la mort de Jesús la pràctica de resar cinc pàrenostres i avemaries a les tres de la tarda dels divendres, moment que els rectors havien de recordar amb el toc de campana (25). També estimulava aquesta devoció la lectura de la passió des de la creu de maig a la de setembre, que s'havia de fer abans de la missa advertint prèviament al poble amb el toc de campana (25). Dues altres devocions cristocèntriques agafaren també relleu: el 12 de setembre del 1757 el bisbe Sales proclamava, d'acord amb els prescripcions romanes, la festivitat del Sagrat Cor el divendres després de l'octava de Corpus (27) i el 14 de juny del 1775 el bisbe Climent establí de forma definitiva la pràctica de les Quaranta Hores, que de manera esporàdica s'havia iniciat a darreries del segle XVI amb l'arribada dels caputxins al Principat i que ara el papa Climent XIV havia concedit de manera estable; la nova disposició incloïa també, d'aquí la seva importància, la prohibició de fer exposicions del Santíssim, que havien proliferat excessivament fins a esdevenir una pràctica devocional individual (28).

Tothom coneix dos fets referents a la Immaculada: la controvèrsia entre escoles teològiques no s'havia apagat i la vinculació de Carles III al corrent immaculista. El 1767 el rei aconseguia del papa que tots els dissabtes de l'any, no impedit per festa, es poguessin recitar l'ofici i missa de la Immaculada com feien els franciscans, així com la incorporació de la invocació *mater immaculata* a la lletania lauretana, i cap al final del seu regnat volgué recordar l'obligació de celebrar amb octava la festa a tots els territoris de la monarquia com havia estat concedit el 1761 (29).

Un altre centre d'interès ja antic i que es manté amb força és la devoció a les Ànimes. Ja hem vist com la concòrdia de Badalona donava un lloc preferent al bací de les Ànimes, del qual tenia cura el baciner, que recollia les ofrenes en diners o espècies (30). Un esforç notable es feia per la celebració del Novenari d'Ànimes: vespres de difunts, rosari, novena i plàtica moral; a poc a poc s'havien anat intercalant cants, que els convertiren en autèntics recitals

23.- ADB-G 83, fol. 168 i 84, fol. 27, el 31 de gener del 1767 es tançà el procés de *nomi cultu*, i s'inicia el *d'escriptis*, que conclús el 10 de juny del 1769 era enviat a Roma en aquesta data.

24.- ADB-G 87m fol. 10-11, e d'agost del 1782, contiutació del tribunal.

25.- AEV-1234, visita pastoral l'any 1775.

26.- AEV-Vidrà 1/3, la cosueta ens diu que el text era a elecció del sacerdot, que es llegia abans de la missa matinal els dies festius i que s'encenia el ciri pasqual durant la seva recitació.

27.- ADB-G 81, fol. 176.

28.- ADB-G, fol. 112, la xconcessió era del 30 d'abril del 1774 i el bisbe aprofita l'oportunitat per fer un sermó moral sobre el vestit masculí i femení; per evitar despeses innecessàries estableix que només s'encenguin 14 ciris i prohibeix ccantar oratoria com era costum.

29.- ADB-C 107, fol. 469 ss. i 115, fol. 23, 18 juliol 1788.

30.- AEV-Vidrà 1/3 el rector l'avaluava d'acorsd amb el preu del blat i publicava el nombre de misses que celebraria.

musicals, quedant en segon terme la finalitat primària i allargant la seva durada. Això sobretot fou la preocupació principal dels bisbes, en el context de la campanya de respecte als llocs sagrats. Ja el 1762 el bisbe pretengué que s'acabessin a la posta de sol (31). L'ofensiva forta fou el 1783: el bisbe Valladares va instar a traslladar-ne la seva celebració al matí, però l'oposició dels obrers de les set parròquies urbanes al·legant que això no era factible, l'obligà a fer marxa enrera, tot establint que l'hora de l'acabament havia de ser a dos quarts de sis de la tarda i prohibí totalment les intervencions musicals (32).

Si així es desenvolupava la devoció a les Ànimes del Purgatori, aquesta preocupació pels difunts es manifesta en altres aspectes: sovintejant les concessions pontificies d'altar privilegiat a les parròquies, capelles de les confraries i dels cementiris (33), així com els decrets dels visitadors perquè els marmessors siguin urgits a fer celebrar les misses d'enterrament, les de novenari o novenal, i les d'aniversari o de cap d'any, que la majoria de fidels deixaven establertes en el seu testament i que quedaven recollides en els llibres d'òbits. En aquesta línia trobem encara la preocupació pels ajusticiats: el bisbe de Barcelona per animar els seus diocesans a complir vers ells aquesta obra de misericòrdia els concedia 40 dies d'indulgència si aaven a acompanyar en processó llurs despulles des del punt d'ajusticiament -es citen el Coll dels Forcats de la Creu coberta (Sta. Eulàlia de l'Hospitalet), el Coll de la Trinitat a Finestrelles (St. Andreu del Palomar) i un altre punt a la parròquia de St. Adrià del Besòs- fins a l'església del Pi, on la confraria de la Sang tenia cura del seu sepeli, i donaven alguna almoina per a la celebració de sufragis (34).

3. Culte

Sota aquest epígraf incloc: a) els llocs, b) les celebracions.

a) Els llocs

En aquest període la majoria de parròquies estan ja establertes i les que a causa del creixement demogràfic apareixeran en el segle XIX, consten ja majoritàriament com a sufragànies de les parròquies amb quasi tota la seva estructura, llevat d'estar dotades de pila baptismal, dret parroquial exclusiu. Els decrets de visita insisteixen en les reparacions, ampliacions, erecció de campanars, decoració interna i sobretot, arran de la nova legislació, la construcció de cementiris a l'aire lliure. Deixant de banda l'enumeració detallada d'aquestes modificacions, que sobrepassen la llargària d'aquesta comunicació, queda clar que ens trobem en una etapa constructora important, per a la qual es fa recurs moltes vegades -sobretot a les zones rurals- a la prestació del treball personal els dies festius, després de l'assistència a missa, però que no exclou altres mitjans com per exemple obligar al pagament d'una quantitat determinada a canvi del permís de sepultura a l'església, en l'etapa anterior a la prohibició

31.- ADB-C 106, fol. 350, 6 novembre 1762.

32.- ADB-C 113, fol. 217, 229 i 318 i G. 87, fol. 116, el decret final és del 18 d'octubre i la petició dels obrers s'havia fet quatre dies abans: al·legavan que la gent de les cofradies, fàbriques i cases de comerç, que eran els que pagaven, no podien assistir-hi i que, d'altra banda, el culte propi de les esglésies parroquials -missa major, viàtics i enterraments- no deixaven temps per celebrar-los al matí.

33.- ADB-C 110, fol. 348, Barcelona 11 desembre 1777, la concessió s'anava renovant cada septeni.

34.- ADB-C, fol. 43, 385, 23 de març 1776 i 2 d'abril 1778.

carolina (1). Aquesta voluntat constructora, comuna a la resta de la Península, determinà a la monarquia a crear l'Acadèmia de San Fernando i, a partir de l'incendi de Covadonga, ordenà que en les construccions no es fes servir la fusta sinó pedra i marbre -fàcil de trobar a tot el regne i que evitava els daurats, que amb els temps s'ennegrien-, que podria ser substituït per l'estucat si hi havia raons econòmiques; en previsió que aquestes mesures augmentarien encara més les construccions i per garantir-ne el bon gust els projectes haurien de ser enviats a l'esmentada Acadèmia per la seva aprovació (2). D'altra banda, quan faltaven els recursos propis es procurava d'aconseguir-los amb recaptés pel país; els abusos que es cometien obligaren a recordar la disposició de l'any 1757, que les prohibia, a excepció de Santiago de Compostela i el Pilar de Saragossa, que podien recaptar a tot el regne i Montserrat que podia fer-ho a tot el Principat (3).

En aquesta línia, ni que sigui en to menor, cal tenir present la concessió en el període 1755-1791 del permís d'erectió de 263 oratoris privats i 59 capelles semipúbliques, obertes, per tant, al culte en les àrees rurals, on estaven situades ja que majoritàriament eren concedides a propietaris de terres, principals beneficiaris, de manera que fins i tot podien tancar-ne les portes si l'excés de fidels pertorbava la celebració (4).

Un altre lloc de culte important eren les ermites -37 a Barcelona, prop de 20 a Vic-, que tenien ermità permanent; laic, amb hàbit, amb obligació de resar el rosari diàriament d'atendre els fidels, amb nomenament episcopal. De les 37 barcelonines les dedicacions eren: 2 a la Santíssima Trinitat (Finestrelles a St. Andreu de Palomar i Sitges), i al Salvador (Caldes de Montbui); 11 a la Mare de Déu (el Corredor de Llinars), el Remei (Caldes de Montbui i d'Estrac), Salas (Viladecans), Loreto (Llavaneres), Port (Barcelona), Font de la Salut (Sabadell), Arenas (St. Feliu de Castellar), Pontarró (Martorell), Cisa (Premià), Bruguers (Gavà); 2 a Sant Miquel (de Beniuire a St. Boi i d'Aramprunyà a Gavà); 7 a apòstols (St. Simó de Mataró, St. Pere de St. Boi, St. Bertomeu (i St. Antoni) d'Orrius, St. Pere (i Sta. Madrona) de Papiol, St. Mateu a Premià, St. Pau a Montmany, Santiago d'Alfou; 10 a sants (St. Llorens a St. Climent del Llobregat, St. Jeroni a Riudebitlles, St. Ermengol a Abrera, St. Liceri o Lleir a Vilamajor, St. Hilari a Vilanova del Camí, St. Llop a Dosrius, St. Sadurní a Gavà, St. Antoni a Cervelló, St. Joan Bta. a Vilanova, St. Cebrià a St. Genís dels Agudells), i 4 a santes (Sta. Bàrbara a St. Boi, Sta. Margarida a Terrassa, Sta. Càndida a Orpí, Sta. Eulàlia a Provensana).

Finalment, cal recordar la preocupació de les autoritats de l'època per treure de les esglésies i de les seves proximitats el cementiri. El bisbe Climent, a Barcelona, ja n'havia edificat un de general el 1775 (5), però el decret reial del 3 d'abril de 1787 urgí a fer-ho malgrat les reticències que hi havia per part del poble, que volia recordar els seus morts -cosa fàcil de

- 1.- AEV-1228, fol. 174 i 1229, fol. 140, en el primer cas, que correspon a Torelló (St. Fèlix) s'obliga a donar 60 lls. pel retaule (1755) i en el segon, a st. Sadurní de Sovella, 50 lls. per les obres de l'església (1758). D'entre les obres d'ampliació destacables hi trobem la de la Mer cè de Barcelona: el 25 d'abril de 1765 el canonge Josep Nadal, en nom del bisbe malalt de la vista, col·loca la primera pedra, en presència del capità general, marquès de Mina, i moltes altres autoritats -el cronista les enumera totes-; les mides de l'església que s'havien enderrocats eren 160 per 45 pams, i les capelles laterals de 14,5 pams de largària i les de la nova serien 234 per 54 pams, i 27 la llargària de les capelles cfr. ADB-C, fol. 64 ss. El pam barceloní equivalia a 194 mil·límetres.
- 2.- ADB-C 110, fol. 346, Barcelona 6 desembre 1777, comunicació episcopal donant a conèixer la carta de Florida-blanca del 25 de novembre.
- 3.- ADB-C 113, fol. 202 ss., Madrid, 6 març 1783, Pedro Escolano -obispo de Barcelona-.
- 4.- AEV-1234, fol. 209, st. Martí de Viladrau, 1779, a la capella de Ntra. Sra de l'Arola amb massa gent aï temps de la collita de les cantanyes.
- 5.- ADB-C 109, 426 ss., 13 març, crònica de la benedicció, feta sota unes carpes d'indianes: està situat a 130 vares més enllà del Llatzaret, a l'Arenal, tenia 90 per 45 canes, estava envoltat per una tanca de 10 pams d'açària, una capella dedicada al Crist de l'agonia i va costar més de 2000 lls. catalanes.

fer en anar a la parròquia i assegurar-los el cant de les absoltes cada diumenge com es feia prèvia aportació econòmica fos en diner fos en espècie, normalment pa (6). Mentrestant es troben moltes disposicions per garantir el respecte al cementiri, prohibint-hi l'entrada d'animals a pasturar, ordenant l'aixecament de parets, prohibint la celebració de balls o jocs en les seves proximitats...

Per tal de subratllar aquesta dimensió de respecte als llocs sagrats vénen una sèrie de disposicions de les quals aquí n'exposo algunes: prohibició de fer servir la paret de l'església pel joc de pilota (7), prohibició de jugar a cartes davant l'església i més en concret en el comunidor (8), prohibició de fer ball a l'església i també al seu atri (9), prohibició d'entrar mal vestuts o amb vestits ridículs o de poca modèstia -homes i dones- ni que sigui en el temps de la sega (10), prohibició d'entrar homes i músics amb els cabells trenats o recollits amb rets (17); a l'interior de les esglésies es prohibeix pujar calçats, ja sigui amb sabates o amb espardenyas, damunt els altars ni que sigui per adornar-los (12), es prohibeix, sobretot a les dones, pujar al cor per seguir els oficis així com repenjar-se als altars o deixar damunt d'ells barrets i mantellines (13), també que les dones alletin els seus fills "*mostrant els pits escandalosament*" (14), no es permet pujar al presbiteri a ningú, nens inclosos (15). La preocupació per la neteja apareix en la disposició d'escombrar i ... (?) ... periòdicament (16) i de mantenir nets els camins pels quals el rector ha de passar per anar a celebrar a les sufragànies o a portar-hi els sagraments (17).

b) Les celebracions

Abans d'entrar a exposar algunes de les peculiaritats val la pena de tenir presents altres disposicions prohibitives, que també modifiquen l'estil d'algunes celebracions. L'edictat barceloní per la Setmana Santa de l'any 1758 prohibí als flagel·lants fer-ho davant la gent per raó que moltes vegades quedaven esquitxats de sang, però els edictes del 1776 i 1784 convertiren la prohibició en absoluta, i el darrer d'ells s'estenia a fer visites als monuments amb hàbit de penitent així com quedaven també prohibides les evolucions que els centurions o "*armats*" feien davant el monument, el dijous sant, prohibició aquesta que dos anys més tard esdevingué absoluta (18). Els esmentats edictes prohibien també: "*aportar barres de ferro al coll amb els braços estesos, vestir-se i lligar-se amb cordes d'espart*"; portar-se bancs o altre tipus de seient per evitar les xerrameques; ordenaven el tancament de les esglésies de nou del vespre a quatre de la matinada i recordaven que tota penitència extra no podia fer-se sense

6.- ADB-C 114, fol. 393, st. Boi del Llobregat (visita pastoral), 11 maig 1787

7.- AEV-1233, fol. 77, st. Jaume de Montpalau 1769, la prohibició s'havia fet ja el 1474 sota pena de 10 lls., ara es commina els rectors de denunciar els transgressors als batlles.

8.- AEV-1233, fol. 42, st. Andreu de Castellnou, 1769, 2 lls. de multa aplicades a la fàbrica de l'església.

9.- ADB-C, fol. 1, 28 abril 1778, el vicari general als batlles d'Espulgues, Sarrià i st. Just a fer complir la Pragmàtica de 20 febrer 1777 amb motiu de la festa de st. Pere.

10.- AEV-1233, fol. 91, sta. Maria de Guardiola, 1769.

11.- AEV-1233, fol. 205, Castellnou, 1771, pena d'una lliura de cera.

12.- AEV-1229, fol. 42, st. Jaume de Calaf, 1757, cal descalçar-se i aleshores vigilar de no trepitjar l'ara.

13.- AEV-1233, fol. 129, Granollers de la pLANA, 1770.

14.- AEV-1229, fol. 8 i 1233, fol. 152, Sta. Maria de Copons 1757 i sta. Eulàlia Pardines 1771.

15.- AE V-1234, fol. 11, sta. Maria d'Igualada 1769 i 1775.

16.- AEV-1234, fol. 121 i 138, sta. Maria de Moià i sta. Maria de Manresa 1775.

17.- AEV-1229, fol. 39, St. Pons de Padres, sufragània de Sta. Maria de Molsasa, 1757, el bisbe els diu que si no ho fan i es queixen de que el rector no hi va no els farà cas.

18.- ADB-C 114, fol. 80, 30 març 1786.

permís del confessor. A l'exterior, per les nombroses processons d'aquests dies els edictes manen sempre: l'hora màxima d'acabar-les és les deu del vespre, la recomanació és que ho facin al toc d'oració; evitar les discussions per les precedències i que l'ordre d'atxes i altres símbols estigui determinat i consensuat abans de fer les processons; prohibició a les dones de prendre-hi part ni que sigui cobertes i tapades; preocupació perquè els infants que feien l'anunci de la Passió ho fessin bé i sense rebre propines (19); prohibició de dances i gegants (20).

A partir de Trento s'accentuà la uniformitat celebrativa a l'Església occidental, per això aquí es tracta de posar en relleu algunes de les peculiaritats, que aporten les consuetes parroquials de l'època, de les quals cal tenir presents les determinacions pròpies, a vegades degudes a fundacions particulars que no poden extrapolar-se a altres parròquies, per això i per la limitació pròpia de la comunicació em refereixo només al quadre general, extrapolable amb mínimes variacions, que en alguns casos ja notaré (21).

Les grans festes de l'any litúrgic solien tenir com a característiques pròpies, a part de la solemnitat de la missa major, l'ofertori que es feia en aquesta tot besant la vera-creu, la imatge de Jesús o de Maria, la reliquia del sant protector, i de la forma següent: "*Lo sacerdot sens bonete pren la vera-creu, imatge o reliquiari, y se posa en la grada més alta del presbiteri davant lo altar de St. Hilari, o del Roser (lo que també se observa quan se fa lo offertori de algun hospital o altre lloch pio) y dona a adorar als homens la vera-creu, reliquiari o imatge, y acabant de offerir los homens, baxa a mitja església y fa adorar la vera-creu reliquia, o imatge a las dones, y mentras adoran los homens y las donas va dient amb veu moderada la invitatori de las matinas de aquell dia*". Repetidament els visitadors hagueren d'intervenir per regular el dret de precedència a l'hora de l'ofertori i també de les processons, que enfrontava els amos dels masos (22). A la tarda solia haver-hi arreu el cant solemne de vespres, que suplia el rosari en alguns casos, i de completes. La majoria d'aquestes solemnitats, les comunes i les pròpies dels sants patrons, tenien també processó, molt freqüents d'altra banda, a les quals s'hi sumaven les que es feien fora dels límits de la pròpia parròquia (23).

Pels diumenges durant l'any trobem constància del cant de les absoltes pels difunts, algunes de fundació altres manuals, que no podien superar el número de quatre; a Vallcàrcara es parla també de la benedicció del pa, que després era repartit sota el nom de *pa beneït*. A la tarda és freqüent el rés del rosari -a Vallcàrcara el rector diu que allà no és costum- l'hora del qual solia ser entre dues i tres; a Alps el rés era doble: abans de la missa major i a la tarda, amb hora diversa segons fos dia festiu amb permís de treballar o sense (24). Dels quatre diu-

19.- ADB-C 105, fol. 42 (1758), fol. 397 (1760) i 113, fol. 396, 25 març 1784.

20.- ADB-C 111, fol. 324, Reial Cèdula de 21 juliol 1780, la prohibició inicialment era per Madrid, però s'estengué a tot el regne.

21.- Treballo aquí amb els consuetes de Riudellots de la Selva, publicada per Puigvert (cfr. J.M. PUIGVERT, *Una parròquia catalana del s. XVIII a través de la seva consuetat*, Barcelona -Fundació Vives- 1986, on es pot trobar també la poca bibliografia existent sobre el tema) i les inèdites d'Alpens, Gurb, Vallcàrcara i Vidrà, totes elles a l'Arxiu Episcopal de Vic, tot recordant que per Barcelona ciutat tenim *Costums i tradicions religioses de Barcelona, "calaix de sastre"*, a cura de J.M. MARTI-LL. BONET-I. JUNCOSA, Barcelona 1987.

22.- AEV-1229, fol. 11, St. Martí de Granera, 1757 i 1233, fol. 134, St. Esteve de Tavèmoles, 1771.

23.- Els de Gurb anaven a la Pietat de Vic (dimarts de Pasqua) a la Gleva (dia de St. Miquel de maig) a part les anades a Sta. Anna (dia de St. Marc), St. Pau (dia de Sts. Felip i Jaume), l'Esperança i St. Jaume, dins els límits parroquials.

24.- En el primer cas era un quart abans del toc d'oració, en el segon a les tres.

menges mensuals el primer estava dedicat al Roser, amb processó, i el tercer a la Minerva, és a dir, a l'eucaristia, que de fet era el més solemne de tots: la missa major es celebrava davant el Santíssim exposat i la processó repetia l'itinerari de la de Corpus, que era el recorregut més llarg i el que es feia a les processons més solemnes.

A les consuetes consultades tots els dissabtes de l'any es feia la funció sabatina, és a dir, el cant de la Salve Regina, substituïda a vegades pel cant de l'antifona mariana corresponent al temps litúrgic.

Al llarg de l'any les festes amb més relleu, avui pràcticament desaparegudes, són les de la Mare de Déu del Roser i del Rosari, i les de la Sta. Creu. La primera es celebrava un diumenge de maig, el primer o el segon preferentment, i es feia amb tota solemnitat, inclosos els músics, el pagament dels quals corria a càrrec de l'administració, però subsidiàriament als administradors del seu propi peculí, i que portà a regular per part de l'autoritat episcopal si els músics podien o no tocar a la missa i a la festa popular posterior (25). La festa del Rosari es feia el primer diumenge d'octubre de forma semblant. El 3 de maig es celebrava amb tota solemnitat la primera festa de la Sta. Creu amb processó per beneir el terme, que continuava fent-se tots els diumenges fins a la festa de la Sta. Creu de setembre (dia 14) i que anava acompanyada de la recitació de la passió segons els diversos evangelistes a opció del rector, ja diàriament ja dominicalment. No cal dir, però, que també els dies 1-2 de novembre, Tots Sants i els Difunts, ocupen un lloc de relleu a les consuetes, on queda establert el ritual funerari amb les concrecions econòmiques corresponents, ja que era una de les més notables fonts d'ingressos dels rectors i de l'obra. Evidentment que també les festes dels sants protectors i patrons ocupen un lloc important, si bé l'esquema celebratiu és comú: vespres i completes de vigília, misses matinal i major, processó (a vegades), vespres.

A Alpens es feia un novenari a St. Francesc Xavier a partir del tres de març (26) i el 29 d'abril, amb motiu de la festa de St. Pere Màrtir, es feia la festa de l'olivera i a Riudellots de la Selva, a finals d'agost, es celebrava una festa amb motiu de cloure el temps de la collita. Arreu el primer de gener es donaven a conèixer les dades estadístiques sacramentals de l'any anterior.

Lògicament els dos grans cicles litúrgics -quaresma/pasqua i advent/nadal- deixen també ampli rastre a les consuetes. Arreu s'obre la quaresma amb la imposició de la cendra, feta abans de la missa del dimecres d'aquest nom, així com el salpàs els primers dies de la setmana santa (27), l'"*ofici de tenebres*" i la processó del dijous sant a la tarda i la nit (28). El tema de la predicació quaresmal és més variat ja que va vinculat a l'existència de fundacions: tots solen tenir-la els diumenges de quaresma i el divendres sant; el pagament del predicador quan no és una fundació -Riudellots en tenia una de 15 lls. per disset sermons- anava a càrrec de l'obra, però si no hi havia diners es recorria a una talla especial controlada pel batlle o, com en el cas d'Alpens a recursos enginyosos, com ara "*arreplega algunes llonganises*". Únicament a Riudellots trobem, també de fundació, el rés diari del rosari durant la quaresma

25.- A Vallcàrcara el rector decidí el 1789 fixar-la el tercer diumenge de maig ni que s'escaigués la Pentecosta, en qual cas es celebrava el Roser; les raons són: "*reparant que regularment s'allargava fora de son temps i que era ocasió de que la festa se feya amb molt poca assistència, perquè la major part dels parroquians eren a segar o al Vallès, y despues regularment a la Plana de Vich*".

26.- És l'avui anomenada novena de la gràcia.

27.- L'almoina del salpàs tant a Riudellots com a Vic es donava en ... (?) ...: 12 els massos principals, entre 6 i 4 pels mitjans, lliure pels pobres, llibertat, que també solien tenir els habitants del nucli del poble.

28.- A Riudellots es fa després de la posta de sol i acaba amb el sermó de passió, mentre que a Vidrà i Gurb es fa a tarda, i en aquesta darrera s'acaba amb el rosari després del sermó, tot abans de les nou.

i a Vallcàrcara la benedicció del pa destinat a almoines, el dilluns de passió. El cicle d'advent-nadal presenta poques novetats treta la forma de celebrar el Nadal. El més solemne i proper a la forma actual és el de Gurb i Vidrà: repic de campanes a les nou, les deu i les dotze, a continuació maitines i missa del gall, segona missa a trenc d'alba i, a les onze, missa major; a Alpens i Vallcàrcara: a les quatre maitines i missa del gall, segona missa a punta de sol, ofici a l'hora de la missa major; a Riudellots, on hi havia dos capellans, comença a les cinc amb el Te Deum i la missa del gall i el resident diu les altres dues misses seguides, abans de sortir el sol, en acabar ell el curat comença les seves tres, la darrera de les quals és la major. A Riudellots els diumenges d'advent les vespres es canten amb mitja solemnitat i es resa el rosari.

Consuetes y visitadors regulen el tema de la cera en les celebracions. Per les primeres sabem que els pabordes de les confraries del Roser i de la Minerva donaven la cera per la processó, tot i que en alguns casos, Vidrà n'és exemple, es pagava una quantitat anual -30 diners- per tenir dret a la cera de totes les processons; els ciriets i candeles, que es repartien en la festa de la Candelera, els pagava l'obra i se'n donava un per mas, ja fos a l'amo ja al masover (Gurb); la il.luminació del monument quedava també establerta així com les atxes, que podien portar-se a l'hora del cànon en les festes que ho tenien establert; finalment sabem que el padrí de baptisme aportava al voltant de 3 ds. pel ciri baptismal. Les intervencions dels segons són: per evitar excessos (29), per evitar defectes (30), per protegir el respecte de les celebracions (31), per urgir obligacions (32); fins i tot existien fundacions, com la de St. Vicenç de Conill per fer cremar set ciris durant el cànon (33). Un altre dels temes freqüents es refereix a l'oli de la llàntia pel Santíssim, que es recollia dels propis feligresos, on n'hi havia collita, i si no amb diners o cereals; la mesura era estipulada segons la importància de les cases o bé de manera fixa (34).

4. Comportament del poble

A través dels decrets de visita i també d'alguns de la Cúria podem endevinar els aspectes més rellevants de la vida cristiana del moment. Preocupació especial es té pel respecte als dies festius: el visitador de St. Fruitós de Bages, imposava ja l'any 1751 una multa d'una lliura de cera als que treballaven en aquests dies (1); la R.C. del 19 de novembre de 1771 urgí novament com a llei del regne el descans dominical, però malgrat tot els visitadors han d'insistir-hi, com ho hauran de tornar a fer quan novament el rei ho recordi el 20 de febrer de

- 29.- AEV-1228, fol. 208, St. Boi de Lluçanès, 1755, a les completes solemnes només es podien encendre un màxim de 60 ciris; AEV-1233, fol. 83, a Odena, 1769, si l'Ajuntament no és present no donar-los-hi ja que els ciris són pel "lluïment" de la celebració i no com homenatge.
- 30.- AEV-1228, fol. 60, St. Cristòfol de Fillol, 1755, les candeles dels funerals han de tenir un gruix com el dic xic de la mà.
- 31.- AEV-1234, fol. 324, Bellprat, 1780, només se'n dóna a l'Ajuntament.
- 32.- AEV-1234, fol. 4, St. Quirze Safaja, 1775, els propietaris dels massos aportaven 6 sous anuals per comprar el ciri pasqual i ara no ho feien, a canvi rebien gratis la cera dels funerals.
- 33.- AEV-1233, fol. 9, 1767 i 1234, fol. 29, 1775, s'havien de col.locar 2 a l'altar major, altar de Roser, altar de St. Sebastià i a l'altar del St. Crist.
- 34.- AEV-1228, fol. 202 i 1234, fol. 15 a Figarola era 1 quartà i quart de blat per casa (1775) mentre que a Sta. Maria de Segur i St. Pau de Montgrony era una porció indeterminada de blat per les cases importants i un ral de plata "segons costum antic" (1775) per les cases pobres; a Sta. Maria de Rubio l'aportació es feia amb ordi, que en canvi no era admès a St. Miquel de Castellar. Un quartà equivalia aproximadament a 5,8 litres. A Vespella el cost per un any es valorava en 200 lls. AEV-1236, fol. 33, 1769.
- 1.- AEV-1229, fol. 94

1777, que autoritzava de nou els rectors a poder donar permís per treballar en cas de necessitat després de l'assistència a missa (2), a Vic es recorda sobretot la prohibició dels mercats (3) i a Manresa la pena imposada als infractors és de tres dies de dejuni de pa i aigua (4). Evitar les disbauxes als hostals en dia festiu, recomanant al rector de prendre mesures, no exclòs el recurs al braç secular, és també objecte dels decrets de visita (5).

Entorn del matrimoni hi ha també algunes mesures: evitar que els promesos visquin junts fent recurs al braç secular si cal (6), urgir que tots els nuvis rebin la benedicció nupcial (7), prohibició dels escallots, que ho estaven tant per les sinodals com pel rei (8); també preocupa el tema del divorci -caldría parlar de separació-, que motiva una llarga pastoral del bisbe Valladares de Barcelona el 1782 (9).

Un altre centre d'interès, en part ja esmentat anteriorment, és el de les representacions sacres. El bisbe Sales de Barcelona recordarà el 1759 que les sinodals barcelonines prohibien per por de les irreverències les representacions de la Passió (10), però l'any següent hagué d'insistir encara estenent-la a la dels Novíssims (11); l'any 1765 el rei dictarà la prohibició absoluta, però malgrat tot a finals de la dècada dels vuitanta tornaren a aparèixer, cosa que mostra l'escàs èxit d'aquestes prohibicions (12). L'ordre reial s'estenia a tot tipus de representació de tema sacre: a Papiol, el ball i el rector per distreure els nois dels balls de Nadal havien decidit representar els pastorets a la capella de l'antic hospital dels sants Antoni i Bàrbara, demanaven permís a la Cúria, que contestà que no hi havia lloc a la petició ja que les disposicions, canòniques i reials, les prohibien (13). Tant el costum festiu dels Innocents com l'enterrar el Carnestoltes són objecte de disposicions episcopals contràries; aquesta darrera perquè es feia el dijous després del dimecres de cendra, quaresma ja, menjant carn i ballant als afores de la ciutat per acabar anant a missa, encara disfressats traient-se únicament les caretes (14). Alguns altres costums festius, com la festa del rei a Prats del Rei també foren prohibits (15).

Especial relleu agafa en aquest període el contraban, sobretot de tabac. El 4 d'abril del 1770, el bisbe Climent enviava als rectors i superiors religiosos una notificació de Madrid, del 23 de març, en què donava facultats per entrar a rectories i convents a buscar el possible tabac, ja que l'opinió comuna els atribuïa un paper important en aquest contraban; el bisbe, tot i afirmar que no ho creia, demanava als rectors i superiors una atenció especial (16). La qüestió reaparegué novament a les darreries del regnat de Carles III però ara convertida en un

2.- ADB-C 114, fol. 91 Barcelona, 26 agost 1785, edicte del comte del Asalto que critica sobretot els mercats; AEV-1233, fol. 15, 209, 213 i 228, anys 1767 i 1771.

3.- AEV-1703, Vic 20 febrer 1785.

4.- AEV-1234, fol. 164, any 1777.

5.- AEV-1233, fol. 194, St. Hipòlit de Voltregà, 1771.

6.- AEV-1233, fol. 18 i 45, Sta. Coloma de Queralt i Santpedor, 1767.

7.- AEV-1228, visita de l'any 1775 a l'oficialitat, es dona un termini de dos mesos pels qui encara no ho han fet.

8.- AEV-1233, St. Martí de Tous i Montmaneu, 1769, la multa que imposaven les sinodals era de 10 lls. i les penes de la R.C. del 25 de setembre del 1765, 100 ducats i 4 anys de pressó.

9.- ADB-C 113, fol. 59ss., 12 octubre 1782, dirigida als confessors i editada.

10.- ADB-C 105, fol. 189, 23 febrer 1759, edicte.

11.- ADB-C 81, fol. 518, Barcelona 15 febrer 1760, edicte.

12.- Cfr. J. BADA, o.c., pàg. 230 ss.

13.- ADB-C 114, fol. 253, novembre/ desembre 1786.

14.- ADB-C 106, fol. 204, 10 febrer 1762.

15.- AEV-1236, visita 1785-86.

16.- ADB-C 114, fol. 536 ss.

ampli tema de moral. El bisbe Valladares donava a conèixer, el 12 de gener del 1788, divuit proposicions extractades de llibres diversos i que havien estat denunciades a la R.C. de 10 del novembre del 1787, en les quals es defensava: que ningú no podia imposar lleis a un altre sense consentiment d'aquest; que les lleis civils no obliguen en el fur de la consciència; que les lleis monetàries són només penals i no morals; que els contrabandistes i introductors de productes sense pagar aranzels són subjectes de multa si la justícia els agafa, però que no tenen cap obligació moral de restituir el que defrauden; que els delictes de contraban i defraudació del fisc prescriuen; que els funcionaris, que ho permeten ni que sigui rebent diners o obsequis, com tampoc els compradors coneixedors del seu origen, no cometen "*culpa teològica*" ni estan obligats a restitució de cap tipus; que ningú que intervingui en aquests fets, els aprovi o no adverteixi als transgressors tampoc no comet cap pecat; i que els eclesiàstics estan exempts d'aquestes lleis. No cal dir que el bisbe rebat aquestes proposicions i els recorda l'obligació en consciència de complir les lleis civils àdhuc les econòmiques (17).

En aquest camp de relació d'ambdues autoritats apareix en aquest període la nova legislació sobre el dret d'asil en lloc sagrat. El 1765 el nunci alertava sobre la gent asilada, que a la nit sortien a fer nous robatoris burlant així el que significava aquest dret, i per evitar això, a petició del rei, notificava la concessió papal que poguessin ser traslladats a esglésies més allunyades, no excloses les del nord d'Àfrica, respectant sempre el seu caràcter de persones acollides a lloc sagrat (18); vuit anys més tard una R.C. proclamava la reducció del dret d'asil: a les ciutats episcopals el tindria la catedral, a pobles i viles la parròquia (19).

En el contrallum de la situació religiosa apareix, a causa en gran part de les circumstàncies, una forta preocupació pels pobres. A la diòcesi de Vic són moltes les causes pies dedicades a dotar les noies pel casament -Manresa sol en tenia 12-, que de vegades s'estenia al dot de les religioses i a la graduació dels estudiants (20), com també les disposicions dels visitadors prohibint despeses d'ornamentació mentre hi hagi pobres al poble (21). A Barcelona els apotecaris van fer vot, el 1760, de donar gratuïtament als pobres les medicines receptades per metges o cirurgians; la distribució es feia a quatre botigues, una per barri (22). El 15 de maig del 1764 el bisbe ordenà posar a cada església una caixeta per almoines, que s'aplicarien als pobres recollits, nomenant dos comissaris episcopals per a supervisar-ho i evitar transgressions (23). L'incendi que sofrí la casa de la Misericòrdia la nit del 16 d'agost de 1781, quan tenia 1400 asilats, motivà una col·lecta a tot el bisbat, de la qual n'eren responsables mancomunadament el rector i el batlle, i que havia de fer-se el diumenge immediat a la recepció de l'ordre episcopal (24).

17.- ADB-C 114, fol. 536 ss.

18.- ADB-C 107, fol. 117, 10 d'octubre 1765.

19.- ADB-C 109, fol. 168, 14 maig 1773, a Barcelona a mes St. Miquel de la Barceloneta, a Vilanova i la Geltrú l'escol·lida era St. Antoni; els visitadors de Manresa, 1775, exhortaven a construir una habitació especial pels asilats.

20.- AEV-1228 i 1236, passim, Manresa, Guardiola, Ssegaioles, Olost, Senfores, Sallavinera, Montbui, Igualada i Oristà.

21.- AEV-1228, fol. 33, St. Pere de Vacarises.

22.- ADB-C 106, fol. 4 ss., el 24 gener 1761 el bisbe accepta el vot, que havia estat motivat per la resposta afirmativa de Roma a la queixa dels apotecaris contra els convents, que repartien medicines (1740).

23.- ADB-C 106, fol. 692 i 806, 14 juny 1764, els comissionats són Eudald Regnes i Salvador Osteny; 14 juliol, el marquès de Mina felicita en nom del rei al bisbe per aquesta iniciativa, molt possiblement pels aiguats de la tardor del 1763, que afectaren sobretot el Baix Llobregat.

24.- ADB-C 112, fol. 4, 21 agost 1781.

L'ensenyament del Catecisme es troba testificat constantment a tota la documentació. Normalment es feia el diumenge al matí, abans de la missa major o a l'hora de l'ofertori, i ho feia el prevere celebrant, per evitar-ne l'oblit a la sacristia calia, deia un ordre episcopal, posar-hi un cartell-recordatori de l'obligació (25); en els nuclis de població nombrosa l'horari solia ser diferent, moltes vegades a la tarda, cosa que també era permesa als pobles, i es procurava que tota la clerecia del lloc, sobretot els ordenant in sacris, s'hi dedicués, arribant en alguns casos a urgir-ne l'obligació a tots els estudiants de capellà, que haurien de presentar el certificat per a accedir a la tonsura (26). Però no tot anava bé, la mesura de Manresa venia donada en constatar el grau d'ignorància religiosa que hi havia, i a Sta. Eulàlia de Pardines el visitador ha de prendre mesures ja que els homes fan soroll expressament a l'hora d'ensenyar el catecisme o surten de l'església per no escoltar (27); per tota la diòcesi, ultra l'obligació, establerta per les Constitucions provincials, d'examinar els nuvis, el bisbe Hartalejo urgí que també es fes abans de donar l'absolució al penitent i per evitar la trampa del temps pasqual, en el qual l'afluència de penitents podia esdevenir excusa per no fer-ho, establí que des del començament de la quaresma els homes anessin a la rectoria a passar l'examen. Hartalejo tingué un fort conflicte sobre l'ensenyament del catecisme en publicar-ne un de nou, seguint el mandat del Sínode del 1777, que no fou ben acollit; amenaçar els rectors de retirar-los les llicències, als mestres de ser denunciats al batlle (28). A Barcelona el bisbe Valladares demostrà la seva preocupació per estendre l'ensenyament del catecisme sense marginar ningú: establí un torn pels aprenents de les fàbriques d'indianes i edità un catecisme bilingüe a ells destinat (29); aprovà una fundació feta al convent de St. Francesc, vinculada a la confraria del Cordó, per ensenyar-lo durant mitja hora a les presons reials d'homes, però que podia també estendre's a les de dones (30).

5.- Literatura religiosa

Malgrat sigui d'una forma sumària cal esmentar la lletra impresa motivada per la vida religiosa com un indicador també d'aquesta. En el seu conjunt destaca la literatura més popular -els goigs-, en un segon lloc el cançoner religiós per diverses situacions, i els llibres, que podien servir per a nodrir la vida religiosa dels cristians catalans en l'època de Carles III.

El conjunt de goigs publicats entre els segles XVII i XVIII, vigents per tant en aquest període, és notable. Com ja notava Antoni Comas (1) la majoria obeeixen a un mateix esquema: narració de la vida del sant o de la Mare de Déu, adjuntant-hi en aquest cas la narració de la troballa de la imatge -la majoria pertanyen a "*Mares de Déu trobades*", narració dels miracles o fets extraordinaris aconseguits per la seva intercessió i que legitimen la peculiaritat de l'advocació o de la protecció, exhortació als habitants del lloc o als devots de considerar-lo

25.- AEV-1233, fol. 85, Oristà 1771.

26.- AEV-1234, fol. 140, Manresa 1775 i 1233, fol. 44, Manresa 1769.

27.- AEV-1233, fol. 152, 1771.

28.- AEV-1702/03, Vic 7 desembre 1779, la tramesa del nou catecisme i 29 juny 1780 les decisions citades.

29.- ADB-C 114, fol. 179 ss. La llista inclou 100 fàbriques d'indianes, nom del propietari i adreça, i el número d'aprenents, de 7 a 15 anys, que tenia cada una. El torn d'ensenyament, que durava una hora, està distribuït per parròquies: dilluns (Mar 122, St. Pere, 148, St. Miquel 121, St. Llätzer 101), dimarts (Pi 125, St. Jaume 113, St. Cugat 122, L'Ajuda 88), dimecres (Mar 129, sts. Just i Pastor, St. Pere 136), dijous (Pi 129, St. Miquel 113, St. Cugat 113), divendres (sts. Just i Pastor 131, St. Jaume 133, L'Ajuda 92, St. Llätzer 100), dissabte ("*no hay doctrina por ser dia ocupado en las pagas*"), diumenge (caputxins vells 16), total d'aprenents 2.151.

30.- ADB-C 114, fol. 154 ss., Barcelona, 5 febrer 1786, el fundador era el notari Salvador Barrera, la dotació era un censal de 2.000 lls. i una pensió de 60 lls. sobre una casa del c. d'en Serra, i el catequista podia donar 6 premis als millors alumnes de 3 s.; havia també de predicar-los durant mitja hora.

1.- *Història de la literatura catalana*, vol. 5, Barcelona 1985<4>, pàgs. 255 ss.

com a patró, encomanar-s'hi i festejar-lo. Actualment, des de diversos centres d'interès -antropològic, literari, religiós- s'està fent un esforç en diversos centres per a procedir a inventariar aquesta massa de documentació. Personalment n'he revisat una formada per 412 impresos, sempre d'aquesta etapa, és a dir, dels segles XVII-XVIII, dels quals 104 pertanyen a advocacions marianes, 237 a sants, i 71 a santes; d'aquests dos darrers blocs els sants o santes invocats a més llocs són: St. Magí (8), Sts. Joan Baptista i Vicens (7), Sta. Margarida i St. Roc (6), Sts. Genís, Pau, Pelegrí, Sebastià (5), sts. Ferriol, Lluís de França, Per, Víctor i Stes. Magdalena i Coloma (4), seguint una llarga llista de sants i santes amb tres i dos llocs de veneració, indicador també de la popularitat dels sants. En ells les proteccions més freqüentment esmentades són: sobre les dones en el part, les collites, la trencadura, febrosos, la pesta, el mal de coll i de pedra... (2).

El cançoner de tema religiós s'enriqueix també amb les nades, de les quals moltes es manifesten al llarg del segle XVIII tot i que moltes vegades siguin refundicions de redaccions més antigues. La temàtica sol ser tret dels evangelis -canònics o apòcrifs- i s'agrupen entorn de quatre centres d'interès: anunciació, naixement, anunci als pastors, adoració dels reis (3). L'expansió, abans esmentada, del culte a la passió i a la creu de Jesús donen origen a una altra bona part del cançoner religiós, pensat per solemnitzar la lectura de la passió, la pràctica del Via-Crucis, les processons del dijous sant. Les missions populars, de caputxins i franciscans fonamentalment, feien servir el cant com a ajut pedagògic de la seva predicació: *Cantich sobre la doctrina christiana, Fletxas als cors dels pecadors, Letrillas de alguns assumptos dels sermons...* (4).

Finalment, cal esmentar les obres editades o reeditades en aquest temps, Ultra els catecismes ja esmentats, resseguint les pàgines de Marià Aguiló (5) hi trobem sis reedicions de la *Imitació de Crist* de Tomás de Kempis, cinc del Via-Crucis del franciscà mallorquí Pere Antoni Frontera, els sermonaris dominicals de Josep Plens, Josep Formiguera i Pere Salsas, sis edicions diverses de novenes a Crist crucificat. Al costat de les obres ja clàssiques sobre Maria trobem les vides dels sants Hemeteri i Celdoni, Benet de Palermo, Quitèria, Llucià i altres. Per fomentar els exercicis del cristià són reeditades les obres de Josep Llord, Isidre Febrer, Simó Salamó, Josep Ullastra, ultra algunes traduccions com la més freqüent de Carlo Gregorio Rosinyoli. Per acabar caldria no oblidar els petits opuscles propis de les diverses confraries i germandats donant a conèixer les pròpies ordinacions.

6.- Conclusions

Lògicament les conclusions que puguin aportar-se per un breu període històric d'estar sempre circumscrites en un àmbit més ampli. Malgrat tot penso que, a la llum de les pàgines anteriors, es pot afirmar:

- a) Ens trobem encara de ple situats en un context d'aliança o vinculació Tron-Altar: les rogatives, la normativa moral vgr. la relacionada amb el descans dominical, o bé amb la moralitat, són encara completament mixtes.
- b) Il·lustració i jansenisme són presents conjuntament, tot i que donin encara situacions paradoxals: supressió de pràctiques extravagants (empalats, flagel·lants, armats) i control de relíquies són compatibles amb el reconeixement "autèntic" de relíquies com les que he

2.- El fons estudiat és el que es troba a la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona.

3.- Cfr. A. COMAS, o.c., pàg. 302 ss.

4.- Cfr. J. BADA, o.c., pàgs. 310-318 i 630-639.

5.- *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 a 1860*, Barcelona-Sueca 1977.

esmentat (vel de la Mare de Déu, mantell de St. Josep, crani de Joan Baptista...), voluntat de fer respectar el culte i donar-li esplendor és compatible amb les exigències d'austeritat d'il·luminació.

- c) Persistència del culte al Crist crucificat que entroncaria més amb el món medieval que no pas amb el món del barroc. Lignum Crucis com a relíquia freqüent, recitació de la passió, esplendor en les festes de la Creu -maig i setembre-, processons de dijous sant a la tarda (en aquells moments més propera a la litúrgia del divendres sant).
- d) Persistència de les pràctiques devocionals entorn dels difunsts propis i de les Ànimes del Purgatori, clara expressió encara en ple segle XVIII de la por a la mort i al més enllà.
- e) També en el culte als Sants es dona una situació ambivalent: persisteixen les cofradies, però amb símptomes de crisi: cal buscar confreres motivant-los amb nous incentius; malgrat tot els sants continuen tenint devots: els goigs, les relíquies en són clars testimonis. Els vots de poble són testimoni del passat, el poble ara no es vol comprometre de nou i a vegades mal suportà les obligacions assumides pels seus avantpassats.
- f) La nova classe que es va configurant, la burgesia, també es manifesta en el camp religiós: procura obtenir dret d'oratori privat, que comparteix val a dir amb la noblesa; estableix capelles a les seves propietats rurals; ajuda a les noves edificacions d'esglèsies, juntament amb els pagessos a les zones rurals.
- g) En fi, la segona meitat del segle XVIII a Catalunya, en els seus aspectes religiosos, és un temps no definit encara, on perviuen formes antigues i tendències modernes, a vegades enfrontades coexistint pacíficament, però sense cohesió, que la convertiran en camp abonat a la crisi revolucionària ja propera.